

Epske značajke Marulićeve Judite

Karzalko, Meri

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:378480>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-05**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Sociologije i Hrvatskog jezika i književnosti

Meri Karzalko

Epske značajke Marulićeve *Judite*

Završni rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Preddiplomski studij Sociologije i Hrvatskog jezika i književnosti

Meri Karzalko

Epske značajke Marulićeve *Judite*

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

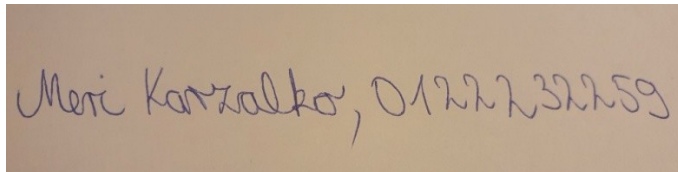
Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagreb.

A rectangular area containing a handwritten signature in blue ink. The signature reads "Meri Konzaliko, O122232259".

U Osijeku, 7. rujna 2022.

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. UVOD.....	3
2. EPSKE ZNAČAJKE <i>JUDITE</i>	4
2. 1. O <i>Juditi</i>	4
2. 1. 1. Hrvatski humanizam i renesansa.....	4
2. 1. 2. Žanrovsko određenje.....	5
2. 1. 3. Prvotisak i kompozicija <i>Judite</i>	5
2. 2. Razlike između Marulićeve <i>Judite</i> i biblijske priče.....	7
2. 3. Poetika <i>Judite</i>	9
2. 3. 1. Figura u spjevu.....	12
3. ZAKLJUČAK.....	18
5. POPIS LITERATURE.....	19

Sažetak

Marko Marulić, otac hrvatske književnosti, ovaj religijsko-biblijski ep piše u skladu s vergilijanskom poetikom, što se očituje u uporabi mitoloških motiva, tema i začinjavačkom poetikom, a to je izbor stiha i svetačke legende. Djelo je starozavjetne tematike s moralno-didaktičkom poukom. Marulićev ep Tomasović analizira na metričkom, stilskom, kompozicijskom i tematskom planu. Tomasović Marulića i njegovo djelo određuje kao djelo koje sintetizira poetološke osobine svekolike hrvatske, književno-kulturne baštine. Marulićeva je *Judita* oblikovana na epski način, temeljem grčko-rimskih klasika i srednjovjekovnog latiniteta, te je dostignula status „pravog i vlastitog spjeva.“ *Judita* je pogodna i za monografsku interpretaciju jer s jedne strane tematizira sam ep, njegov nastanak i pjesničke postupke, a s druge zbog kompozicije, figuralnoga jezika i zaokruženosti. Marulić slijedi antičke uzore (prvenstveno Vergilija), Dantea po komentiranju pjesničkih postupaka metafora te pojedinih stihova, a srž je njegove poetike oponašanje humanističko-renesansnog razdoblja „začinjavaca“ i starih pjesnika.

Ključne riječi: Marko Marulić, *Judita*, ep, renesansa, začinjavci

1. UVOD

U ovome će se završnom radu govoriti o *Juditi*, biblijsko-humanističko-renesansnom spjevu koju je napisao otac hrvatske književnosti Marko Marulić. Analizirat će se njezin nastanak u okviru splitskog renesansnog književnog kruga u kojem djeluje Marko Marulić. Nadalje, riječi će biti i o njezinoj poetici, značajkama, kompoziciji i stilu. Navest će se sličnosti, ali i razlike u odnosu na biblijsku priču o udovici Juditi. Kao najvažnije epske značajke uvijek se navode pripovijedanje i opisivanje. U radu će se potvrditi kako *Judita* pripada epskom žanru te će se navesti primjeri kako je Marulić u pripovijedanje i opisivanje uvrstio razne figure i trope. Na kraju će uslijediti svrha i važnost ovoga seminarskoga rada oblikovana u zaključku te popis literature korišten pri njegovu stvaranju.

2. EPSKE ZNAČAJKE *JUDITE*

2. 1. O *Juditi*

2. 1. 1. Hrvatski humanizam i renesansa

Europska se kultura nakon izlaska iz *mračnog* srednjeg vijeka nalazi u razdoblju u kojemu je bitan čovjek kao pojedinac, a zatim i u razdoblju obnove, preporoda. Humanizam krajem 14. stoljeća, a zatim i renesansa u 15. i 16. stoljeću u europsku kulturu, a tako i književnost, teže vratiti antičke vrijednosti, no žele staviti čovjeka u središte. Iako se kao kolijevkom nastanka humanizma smatra Italija, humanizam je u hrvatsku kulturu došao sa zakašnjenjem, tj. u vrijeme kada se renesansa posve razvila u europskoj književnosti. Humanizam pa tako i renesansa težili su jezičnoj obnovi, ali i obnovi književnih vrsta. Kako su temelje tražili u antici, najpopularnija je bila epska književnost u stihu. Ona, ali osobito ep, kao njezin najpoznatiji žanr, obrađuje tematiku od vitalna interesa za život nacije. U hrvatskoj književnosti epska književnost u stihu nastaje u drugoj polovici 15. i prvoj polovici 16. stoljeća. Zbog velikog utjecaja talijanskog humanizma i renesanse, u Dubrovniku i dalmatinskim gradovima dolazi do nastajanja epske književnosti u stihu, ali na hrvatskom jeziku (Fališevac, 1997: 8).

Hrvatska humanistička i renesansna poetološka svijest književnim je rodovima namijenila sadržaje i funkcije koje su imali u antici, ali im je i zadala neke nove. Na najviše mjesto popeo se ep kao vrsta koja pripovijeda o važnim događajima u društvenom životu zajednice. Upravo zbog događaja o kojima su pripovijedali, epove možemo podijeliti u četiri podvrste: *mitološki ep*, *biblijsko-religiozni ep*, *alegorijski ep* i *povijesni ep* (Fališevac, 1997: 8). U hrvatskoj književnosti posebno je popularan *biblijsko-religiozni ep* i to na latinskom, ali i hrvatskom jeziku. On se oblikuje prema poetičkim normama vergilijanskog epa: posve su preuzeti književni postupci u naraciji, ali je tematika biblijska (Fališevac, 1997: 9).

Fališevac zaključuje kako je naracija u stihu u doba renesanse obavila važne zadatke, a neki od njih su da je stvorila nekoliko epskih modela, te da se sam ep probio na visoko mjesto, zatim je ostvarila tematski značajne fabule, stvorila različite tipove oblikovanja priče u siže i savladala vergilijanske postupke fabuliranja, s invokacijama i pripovijedanjem *in medias res*, nametnula je dvostruko rimovani dvanaesterac kao kanonski epski stih.

2. 1. 2. Žanrovsko određenje

Iz Tomasovićeve naslova poglavlja (Tomasović: 1999: 193) zaključujemo da je Judita biblijsko-humanističko-renesansni spjev. *Judita* je, dakle, djelo starozavjetne tematike. Cvijeta Pavlović (Pavlović, 2007: 314) ističe da je „proteklih petnaestak godina znanost uvelike rasvijetlila nedoumice oko nastanka i značaja spjeva Marka Marulića. Posljedice transpozicije biblijske legende u epsku pjesničku tvorevinu renesansne formacije vidljive su u kompozicijsko-strukturnom aspektu Judite kao biblijsko-vergilijanskoga epa“.

Kada je riječ o epu kao književnoj vrsti, Aristotelovo nagovještaj na početku „Poetike“, o tome da različite vrste mimeze prepoznaju i razlikuju prema svojim značenjima i objektima, bila je osnova za razvrstavanje književnih rodova u kojem tragedija, epika i komedija imaju najveći utjecaj, no ne treba zaboraviti ni žanrove koje Aristotel nije poznao ili ih je zanemario. Čak je Aristotelov profil epike, drugog roda koji je definiran u „Poetici“ osim tragedije, bio poprilično popunjen dodacima interpretatora iz 16. st. kada je Marulić živio i stvarao. Novo vrednovanje koje je zahtijevala Aristotelova rasprava, bilo je očekivano s obzirom na druge kulturne potrebe koje je trebalo ostvariti. Jedna od njih bila je potreba oteti se ili zamijeniti autorski usmjerenu poetiku renesansnog humanizma. S obzirom na veliku važnost „imitacije“ u humanističkoj poetici 15. i ranog 16. stoljeća, već definirane vrste poezije obično su bile povezane s antičkim autorima, smatrane njihovim modelima. Od pisaca koji su težili pisanju epske poeme ili komedije, ili bilo koje priznate poetičke vrste, obično se zahtijevalo da imitiraju jednog ili dva vrsna i poznata autora u tom smislu. Tako je Virgilije bio uzor za pisanje epova, a neka obilježja njegove poetike baštiniio je i Marulić u svojoj „Juditi“. Žanrovska kodifikacija koja je nastala u vrijeme renesanse, jasno je proširila dotad vrlo uzak poetski kanon formuliranjem normi koje nisu bile utemeljene na primjeru jednog majstora-autora, već na generičkoj praksi tijekom vremena. To nužno ne znači da su žanrovski specifične umjetnosti u potpunosti odustale od pozivanja na poetiku starih i priznatih autora, već su bile sklone upućivanju na nekoliko autora i citirale njihov rad kako bi oprimirile pojedinačne pretpostavke žanra, ne nužno žanra u cjelini.

(Javitch, 2008: 59, 62)

2. 1. 3. Prvotisak i kompozicija *Judite*

Marulićeva poetizacija starozavjetne udovice junakinje *Judite* nameće se kao njegovo najnadahnutije djelo, djelo pjesničke sublimacije i protoka između dvaju versifikatorskih sustava: latinskoga i *pučkoga*. (Tomašević, 1999: 188.)

Spjev *Judita* prvotisak je doživio za Marulićeva života, ali je čekao na njega dva desetljeća. Djelo je potpisano 22. travnja 1501. godine. Napisano je u proljeće „od rojen'ja Isukarstova u puti godišća parvog nakon tisuć i pet sat“, što je razvidno iz dviju Marulićevih izričitih napomena. Sudeći po njima, autor je svoj spjev pisao u jednom dahu, tj. tijekom korizme 1501. Iz rečenica nadopune njegovih poetičkih naznaka iz posvete (Tomasović, 1999: 181) možemo zaključiti da Marulić hrvatski imenuje kao materinski jezik, uz izricanje toga kada je *Juditu* napisao i kome ju je posvetio, što je navedeno i u proslovu. Nemamo nikakvih potvrđenih vijesti o *Juditi* od studenoga 1501. do kolovoza 1521. koji nadnevak bilježi *editio princeps* („prvotisak“). Nakon prvotiska, tiskane su još dvije reedicije *Judite*. Lahorka Plejić (1998: 139) ističe sljedeće:

„Marulićevu važnost za hrvatsku književnost nitko neće osporiti. Posebno to vrijedi za *Juditu*, ep karizmatičan po položaju u hrvatskoj književnoj kulturi, iznimno zanimljiv i po posveti kojom je splitski poeta opremio svoj spjev. Taj se nevelik komad teksta apostrofira u gotovo svakoj stručnoj raspravi o Marulovu opusu. Često se on navodi kao rijedak primjer hrvatske proze onoga doba.“

Često se javlja pitanje zašto je *Judita* tiskana čak dvadeset godina nakon nastanka. Slobodan Prosperov Novak navodi kako razlog ne može biti stroga zabrana splitskog nadbiskupa Bernarda Zane koji je 1511. godine objavio dokument koji je zabranio svećenicima svih rangova i svih redova da Bibliju tumače na hrvatskom jeziku. No, isto tako smatra kako je možda njegovo upozorenje prouzročilo oklijevanje prikaže javnosti u tiskanom obliku, ne zbog teksta oko kojeg bi se teolozi bunili, nego zbog jezičnog ruha (Prosperov Novak, 1997: 187).

Brojni znanstvenici, a među njima je i Ivan Slamning, navode da je to zbog raznih sumnji na cenzuru. Kao razloge za moguću cenzuru Tomasović ubraja nepodobnost u artikulaciji lika protagonistice, zatim njezino pomno tjelesno uređivanje, opisi njezine vanjštine i ljepote (Tomasović, 1994:13).

Puni je naslov *Judite* zapravo *Libar Marka Marula Splitsanina u kom se uzdarži historija svete udovice JUDIT u versih harvacki složena kako ona ubi vojvodu Oloferna po sridu vojske njegove i oslobodi puk israelski od velike pogibili*. U naslovu je sažeto nagoviješten sadržaj, zaplet i rasplet pjesme, koja je ispjevana u tradiciji hrvatskoga stihotvorstva, na „harvacki“ način. Iznad prvog pjevanja stoji pak kraća verzija naslova: „Knjige Marka Marulića Splitsanina u kih se uzdarži HISTORIJA OD SVETE JUDITE u šest libri razdiljena na slavu božju počinju“. Sadržaj epa pjesnik je prikazao u dvama priložima. Tomasović (Tomasović, 1994: 12) navodi kako je u prvom sažeta parafraza svetopisamske pripovijesti *Istorija sva na kratko ka se uzdrži u ovih knjigah*. Ona navodi da taj prvi dio svojim svečanim i kroničarskim stilom predstavlja okosnicu zbivanja i sam zaplet te se iz toga vidi piščeva nadarenost za pripovijedanje.

Između dvaju naslova u djelu su još tri prozna teksta, od kojih je ponajvažniji uvodni *Počtovanomu i Isukarstu popu i parmanciru GOSPODINU DOM DUJMU BALISTRILIĆU kumu svomu MARKO MARULIĆ humiljeno priporučen'je z dvornim poklonom milo poskita*. Ta posveta na nešto više od dvije stranice prvotiska spominje i obrađivanje s raznih stajališta u „juditologiji“; ona je istodobno i poslanica, proslov, poetički traktat, *ars poetica*, a za moderne teoretike može biti zanimljivom kao tzv. *paratekst* i *autoreferencijalni tekst*. (Tomasović, 1999: 187). O posveti *Judite* govori i Plejić (Plejić: 1998: 141):

„Uočavalo se, kako je već spomenuto, da je to poetički traktat, tekst koji govori o Juditi sljedeće: zašto je napisana, kada, za koga i, što je najvažnije, kako je to učinjeno. Marulova je posveta, što je uobičajeno za istovrsne onodobne tekstove, poslanica - autorski se glas obraća, u prvome licu, kumu dom Dujmu Balistriliću, objašnjavajući genezu i konačan izgled epa. Ta je posveta važna i po svojim tematskim i po netematskim aspektima: s jedne strane, tematizira ona sam ep, njegov nastanak i pjesničke postupke, a s druge, i sama je po sebi zanimljiva zbog kompozicije, figuralnoga jezika i zaokruženosti.“

Već je navedeno kako se ep *Judita* sastoji od šest pjevanja, tj. libara koji su pomno raspoređeni u 2126 stihova. Marulić se služio epskom versifikacijom tj. dvostruko rimovanim dvanaestercem, raznim epskim tehnikama i ukrasima. Tomasović navodi kako se u epu razvija četverostih gdje se rima s kraja stiha prenosi na sredinu sljedećeg polustiha, koji

funkcionira kao rimovani dvojac te se tako dobije četverostruko glasovno podudaranje (Tomasović, 1994: 15):

„Dike terh hvaljen'ja presvetoj Juditi
Smina nje storen'ja hoću govoriti:
Zato ću moliti, Bože, tvoju svitlost,
Ne htij mi kratiti u tom punu milost.“ (Judita, I, 1-4)

Marulić slaže priču o Juditi u siže, opisuje likove, mjesta i vremenske odrednice radnje, ali isto tako razvija i dinamične motive priče, niže razvedene poredbe, kataloge i pjesničke slike. Stoga je *Judita* prvi klasični ep na hrvatskom jeziku zadobila važno mjesto u njegovu životu, ali se ona i vrlo često razumijeva kao i nacionalni ep (Fališevac, 1997: 9).

2. 2. Razlike između Marulićeve *Judite* i biblijske priče

Navedeno je kako je *Judita* biblijsko-humanističko-renesansni spjev. Da bi se mogla odabrati prikladna tema iz Biblije koja će se pretvoriti u epsko samostalno djelo, potrebno je dobro poznavati samu Bibliju. Marulić je bio veliki stručnjak za Bibliju i to ne samo vjernički i duhovno, nego i stručno. Tako je prepoznao da priča o Juditi ima dobre temelje fabulativnosti i dramatičnosti. Ne smije se zaboraviti da se Marulić nije vodio maštom i pjesničkom neobuzdanosti u pretvorbi biblijske priče o Juditi u spjev. Vodio je računa o raznim moralističkim, didaktičkim i religioznim dodacima (Tomasović, 1994: 194).

Talijanska znanstvenica profesorica Borsetto istraživala je djela koja tematiziraju biblijsku priču o Juditi te ih međusobno uspoređivala. Ona navodi da ako usporedno pratimo biblijski tekst i Marulićevu verziju prvo što ćemo uočiti je sustavno autorsko proširivanje tj. nadodavanje koje je uvjetovano poezijskim zahtjevima. Autor je važan čimbenik u stvaranju novog, u ovom slučaju, pjesničkog teksta. Osim što Marulić biblijski tekst proširuje tamo gdje smatra potrebnim, isto tako ga i reducira, odnosno izostavlja dijelove koje smatra nebitnima. Tako u prvom pjevanju Marulić izostavlja opis grada Egbatan te je on samo uveden u središte radnje: „Grad veli Egbatan sazida i sredi“, ali je zato detaljnije prikazana vojska u pokretu: „Barže, t' bi ticali skačići, dubravom, / Ner kad bi bigali jelini prid lavom.“

(*Judita*, I, 215-216) te brojni dijalozi između Nabukodonosora i Holoferna koji ujedno dinamički predstavljaju likove (Tomasović, 1999: 195-197).

Jedna od najvećih razlika biblijske priče i Marulićeva spjeva dakako je prikaz Juditina uljepšavanja. U četvrtom se pjevanju vidi Marulićevo oblikovanje Judite kao ondašnje *donne, gospoje*. Juditino uljepšavanje u Bibliji je prikazano unutar desetak biblijskih redaka, dok je Marulić to proširio na tridesetak stihova s brojnim promjenama: Juditina odjeća opisana je u detalje, kao i frizura i čizmice (Tomasović, 1999: 202-203).

Juditina ljepota važan je dio priče. Tomasović je uočio kako se unutar Biblije navodi da je njezina ljepota očarala stražare asirskog tabora: „Kad se Judita nadje pred njim i njegovim dvorjanicima, svi se zadiviše ljupkosti njezina lica“, no, Marulić taj dio proširuje i taj učinak njezine ljepote na stražare gradacijom usmjerava prema samome Holofernu: „Kad ju je vidio, s parvoga pozora / Ranu je oćutio ljubvena umora; / Staše kako gora, sobom ne krećući, / Oči ne zatvora, k njoj jih upirući: / Tako sta tarnući serifski gospodin, / Medusu kažući njemu Danaje sin.“ (*Judita*, IV, 205-210).

U Bibliji je unutar jedne rečenice prikazano oplakivanje udovičine smrti, dok je Marulić istu tu *priliku* dočarao u četrdesetak stihova (Tomasović, 1999: 205).

Tomasović u svom uspoređivanju biblijske priče i Marulićeva spjeva zaključuje kako lik protagonistice, kroz sav biblijski, nabožni sloj djela poprima obris *gospoje* iz ondašnjeg ljubavnog pjesništva. Marulić je referencije iz biblijskog teksta maksimalno proširio, tamo gdje je bilo moguće pripovijedanje je ukrasio retoričkim sredstvima (Tomasović, 1999: 206).

2. 3. Poetika *Judite*

Dunja Fališevac, proučavateljica povijesnog razvoja hrvatske epike i njezinih dometa, tvrdi da figure u *Juditi* govore da je riječ o epskoj književnosti. Predmet je bio biblijski, dostojanstvom odgovarao njegovoj dobi i glasu *poeta christianus*; obradba je vergilijanska, sukladna njegovom humanističkom opredjeljenju *poeta doctus*; vremensko je ozračje renesansno a jezik spjeva „pučki“, stihovanje *per rima*, kako pristoji *začinjavcima*. Starozavjetni je tekst rasporedio u šest pjevanja s ukupno 2126 stihova (77 stranica *Judite* u *Sabranim djelima*). Marulićeva je *Judita*

oblikovana na epski način, temeljem grčko-rimskih klasika i srednjovjekovnoga latiniteta, te je dostignula status „pravog i vlastitog spjeva“. Pratimo li biblijski tekst i Marulićevu verziju usporedno, upast će nam u oči autorsko proširivanje, što znači da je čimbenik u tvorbi novoga (pjesničkog) teksta. Pisana je svečanim višestruko srokovanim dvanaestercem. Dunja Fališevac zaključuje da brojnost i znakovitost retoričkih figura imaju funkciju kakvu su imale u antičkom govorništvu, kompetencije im se podudaraju s figurama u klasičnim epovima europske književnosti, a *Juditu* se smješta i u kontekst kršćansko-vergilijanske epike (Tomasović, 1999: 193 – 196). Dunja Fališevac, koja se pozabavila likom žena u starijim razdobljima hrvatske književnosti, istaknuto je mjesto namijenila Marulićevim prinosima. Mnoštvo ženskih likova koji napućuju svijet Marulićevih i hrvatskih djela svjedoči da je pjesnik svoje svjetonazorske koncepcije oblikovao ne samo na temeljnim vrijednostima kršćanske etike i teologije, nego i na dolcestilnovističkim i neoplatonističkim shvaćanjima veličine ženskog bića. Tu valja smjestiti i njegovu uporabu petrarkističke udvorne frazeologije u hrvatskim raznim pjesmama u pjesničkom postupku. Nema dvojbe i da je svoju osobnu osjećajnost prema ženstvenosti i galantnost spontano prenio i u *Juditu*, u što su mogle uslijediti rigidne interpretacije kakvoga utjecajnog čitača, branitelja dogme i doktrine nepovredivosti štiva sa svetim sadržajem. *Judita* je nedvojbeno „ocu hrvatske književnosti“ bila ponajdraži njegov pjesnički tekst, ali se suočila sa stanovitim nevoljama prije nego je postala dostupnom javnosti, koja ju je prihvatila s iznimnom dobrodošlicom i neprekinutim polutisućljetnim štovanjem (Tomasović, 1999: 184 – 185).

Judita je pogodna i za monografsku interpretaciju „i po svojim tematskim i netematskim aspektima: s jedne strane, tematizira ona sam ep, njegov nastanak i pjesničke postupke, a s druge, i sama je po sebi zanimljiva zbog kompozicije, figuralnoga jezika i zaokruženosti“. Njezina je posebna vrijednost i u vremenskoj poziciji, budući da je uzorak rane hrvatske auktorske proze, primjereno leksički, retorički, terminološki i stilski oblikovane. Zbog toga što su učeni ljudi u splitskomu humanističkomu krugu cijenili i hrvatske knjige, obrazlaže pisac *Judite*, pjesničku je parafrazu o „svetoj udovici Juditi“ ukrasio, poljepšao, da ne bi bila ispod razine knjiga, što ih inače obrazovani dom Dujam čita. Riječ je, dakle, o preobrazbi biblijske građe u epsku tvorevinu. Srž je njegove poetike oponašanje humanističko-renesansnog razdoblja, naslidovan'je u *Juditi* „začinjavaca“ i „starih poet“. Slijedio je

„zakone“ antičkih pjesnika (u prvom redu Vergilija) u epskoj razradbi, stilskim i retoričkim postupcima. Nastavio je, usporedice, tradiciju začinjavaca u stihotvorbi koji su bili već u kasnom srednjovjekovlju stvorili stanovite poetske standarde i tradiciju, čega se, kako vidimo, Marulić ne odriče. To su pjesnici što su opjevali pobožne sadržaje, svetačke legende, a poslije i svjetovne motive. Izgradili su svoj funkcionirajući stih, dvostruko srokovani dvanaesterac na vrhu ljestvice razlikovne pjesmotvorbe. Na semantičkom polju Maruliću začinjavac sadrži „klicanje“, „veselje“, a on je, dakle, činitelj pjeva, svirke, radosti i slavlja. Marulić nastavlja posvetu kao poslanicu visokostiliziranom apostrofom recipijentu, u kojoj se *Judita* prisposobljuje s biblijskom Juditom, spjev s legendom. Marulić se služi i retoričkim postupkom *percusio*, predviđenim za pripovijedanje susljednik događaja rečeničnim stegnutim nizovima. Iznenaduje preglednošću sažimanja, ali i komunikativnošću njegova „jazika“ iz 1501. Suvremeni čitatelj, još ako ima i osrednja iskustva čakavštine, može bez teškoće slijediti fabulu. Marulićeva proza u *Juditi* nije ni količinski zanemariva jer bi na okupu ispunila preko deset stranica *Sabranih djela*. Hipotetičkomu svojemu čitatelju iz širih slojeva pjesnik je kanio olakšati recepciju spjeva i istodobno ga ponešto instruirati, pa mu je tumačio značenje pojedinih riječi, biblijskim imena i pojmova, posebno referencije na antiku i njezinu mitologiju; k tomu je tumačio svoje razvijene pjesničke usporedbe, nadodavao moralističke refleksije i maksime. (Plejić, 1998:3)

„Lučin tvrdi kako *Judita* na razini sadržaja prati biblijski predložak, no nije ispjevana kao pravocrtna versifikacija biblijske priče, nego kao pravi renesansni ep, koji može zadovoljiti ukus vrhunski obrazovana čitatelja. Neki dijelovi knjige o *Juditi* bijahu mu manje poticajni, pa ih je izostavio, druge pak, koji su omogućavali pjesničku nadogradnju, proširivao je i nadopjevavao, unosio posve nove sadržaje. Tako, na primjer, u prvom pjevanju dodaje opširnu, pjesnički iznimno uspjelu sliku vojske u pokretu, a u četvrtom potanko opisuje Juditinu ljepotu i odjeću te od desetak biblijskih redaka nastaje tridesetak stihova. Građu predloška oblikovao je prema pravilima epske književnosti, pjesnički je obradio i rasporedio u šest pjevanja s ukupno 2126 stihova. Poslužio se dvostruko rimovanim dvanaestercem, najraširenijim stihom hrvatske poezije u 15. i 16. st., kojemu je dodao još i tzv. preneseno ili „dijagonalno“ srokovanje:

Dike ter hvaljen'ja (A) presvetoj Juditi (B),

Smina nje stvoren'ja (A) hoću govoriti (B);

Zato ću moliti (B), Bože, tvoju svitlost (C),

Ne htij mi kratiti (B) u tom punu milost (C). (Judita, I, 1-4)

Spjev je opremljen očekivanim rekvizitima humanističkoga epa: započinje invokacijom, sadrži brojne opise i razvijene poredbe, kataloge, perifraze, brojne spomene likova i događaja iz antičke mitologije, a okončava se naglašeno stiliziranim, metaforičnim završetkom: slikom lađice koja spušta jedra. Katalogi pružaju priliku pjesniku da pokaže svoju učenost i načitanost, pa se pred čitateljevim očima nižu ljepotice iz Biblije i klasičnih mitova u IV. pjevanju, nabrajaju se glasoviti pijanci u V. pjevanju, hrabre žene iz biblijske i antičke povijesti u VI. pjevanju. Raspored građe u djelu izrazito je simetričan: u prva tri pjevanja dominiraju Asirci, napadači, a u druga tri Judita i branitelji Betulije; osim toga, utvrđeno je da postoji i simetrična opozicija među I. i IV., II. i V., III. i VI. pjevanjem. Takva pravilnost strukture značajka je renesansne umjetnosti, a renesansnu ugođajnost nalazimo i na planu sadržaja, osobito u opisima, u kojima Marulić iskazuje upravo slikarski dar za plastično predočavanje krajolika, zgrada, uređenih vrtova, prirodnih pojava. (Lučin, 1996:37) Utjecaj suvremenog talijanskog pjesništva i njegovih domaćih odjeka, prisutan je poglavito u opisima Juditine ljepote: svi koji je vide ostaju zatravljeni njezinom pojavom, a Holofernov prvi susret s njom opisuje se posve na način petrarkističkih kanconijera. Pjesnički vrhunci spjeva osjetit će se u odlomcima koji udovoljavaju renesansnom ukusu, jednako kao i u antologijskim opisima zore i večeri, oluje na moru, vojske, gozbe, pijanstva, suše i žeđi u opsjednutoj Betuliji. (Lučin, 2001: 9-11) Zaodijevanje biblijskog sadržaja u ruho klasičnog epa zajedničko je Juditi i latinskoj Davidijadi, pa se oba spjeva uvrštavaju u osobitu skupinu humanističkih pjesmotvora: u biblijsko-vergilijevske epove. Marulić je poetizaciju biblijske fabule proveo u skladu sa zahtjevima epskog, visokog stila. Pritom je uspješno povezo latinsku i hrvatsku baštinu, humanističku učenost i domoljubnu zauzetost. Starozavjetnu je pripovijest lokalizirao i aktualizirao s obzirom na rodni grad: opisi krajolika kadšto asociraju na Split i okolicu, vojska u pokretu nalikuje hrvatsko-ugarskoj konjici, Judita se odijeva i ukrašava onako ako su to činile splitske gospođe Marulićeva vremena. (Lučin, 1996:40) Prema Lučinu, nema nikakve sumnje da je opsjednuta Betulija metafora Marulićeva Splita, no treba iščitati i moralnu i političku alegoriju: turskoj sili može se odoljeti samo vjerom u Boga i junaštvom. Kako je Judita objavljena prvi put tiskom u Mletcima 1521. godine, čak dvadeset godina poslije nego što je napisana. O razlozima tako duge odgode još uvijek se

nagađa, pouzdano odgovora nema, no zato je ona, kad se jednom pojavila, doživjela uistinu nesvakidašnji uspjeh: tiskana je u sljedećih osamnaest mjeseci još dva puta, 1522. i 1523., a prodavale se u Splitu, Zadru i Dubrovniku. Ponajviše zahvaljujući Juditi, Marulić je stekao počasni naslov „oca hrvatske književnosti“. Taj naziv ne treba shvatiti doslovno, znano je da on nije bio kronološki prvi hrvatski književnik, no po mnogočemu je splitski pjesnik iznimna, neusporediva pojava. Potvrdio je da je u hrvatskom jeziku moguće već na prijelazu iz 15. u 16. st. ostvariti najzahtjevniju i najcjjenjeniju renesansnu književnu vrstu, ep; tim je djelom dao krunski dokaz izgrađene izražajnosti, bogatstva i gipkosti narodnog jezika i stihotvorbe, u ključnom trenutku za razvoj svake europske književnosti, na pragu renesanse, Marulić je tako potvrdio duhovnu zrelost čitave nacionalne kulture.“ (Lučin, 2001: 9-11)

2. 3. 1. Figura u spjevu

Zaključili smo kako Marulićevu Juditu možemo svrstati u skupinu književnih tekstova koji nastaju u slijedu antičke književne tradicije. Fališevac navodi kako se epovi, odnosno spjevovi djela koja imaju određena obilježja, a sva ta obilježja imaju svoje primjere i u *Juditi*. Prvo obilježje je da priča mora biti od važnosti za život zajednice u kojoj djelo nastaje, a pripovjedač koji priča tu priču mora biti na distanci, tj. trebao bi ispričovijedati priču bez da ulazi u samu radnju. Nadalje, pripovijedanje bi trebalo obuhvatiti ono što se dogodilo i vanjsko i unutrašnje i prema sjećanju i mišljenju. Jedno od obilježja je i oslovljavanje samog slušatelja, tj. čitatelja spjeva i to na jeziku koji je živ i jasan, a izlaganje bi trebalo biti pregledno. Bitno je opširno prikazivanje svih događaja koji vode nekom određenom cilju. Sljedeće obilježje je epsko ponavljanje, a jedno od važniji je i određena vrsta stiha (Fališevac, 1997: 53).

Djela hrvatske književnosti stilsku dimenziju svojih tekstova oblikuju ranim figurama i tropima i to prema pravilima antičke retorike, ali i prema uputama o uporabi tih ukrasa. Fališevac smatra da se nameće pitanje imaju li onda te figure samo estetsku funkciju, jer je važna samo priča, ili predstavljaju dio pripovjedne strukture i oblikuju samu priču (Fališevac, 1997: 56).

Figuraciju u epu se može lako opisati. Svaki ep na svome početku ima kratko određenje epske teme:

Dike ter hvalen'ja presvetoj Juditi

smina nje stvoren'ja hoću goviriti; (I, 1-2).

Osim određenja epske teme ima i invokaciju, tj. zazivanje božanstva ili kojeg drugog *višeg bića* prije nekog čina¹. Ta invokacija može se ostvariti apostrofom te tako pripovjedač uspostavlja izravnu komunikaciju s čitateljem. Već je nekoliko puta spomenuto kako Marulićeva Judita započinje upravo invokacijom:

zato ću moliti, Bože, tvoju svitlost,

ne hti'j mi kratiti u tom punu milost. (I, 3-4)

Fališevac nadalje navodi kako u svakom epu ubrzo nakon invokacije slijedi opis glavnoga lika, tj. epskoga junaka bio on pozitivan ili negativan. U Marulićevom epu slijedi opis glavne epske junakinje Judite. On je Juditu prikazao kao svetu ženu, ali i kao zanosnu ljepoticu:

Splete glavu kosom, vitice postavi,

kontuš s urehom svom vazam na se stavi;

s ošvom ruke spravi, uši s userezmi,

na nogah napravi čizmice s podvezmi.

S urehami tezmi, ča mi je vidjeti,

dostojna bi s knezmi na sagu siditi;

i jošće hoditi na pir s kraljicami

i čtovana biti meu banicama. (IV, 81-88).

Ovim opisom Marulić modernizira strukturu epa, a njegov pripovjedač se ograđuje od konotacija koje ima petrarkistički opis ljepote. Kako bi što zornije prikazao njezinu ljepotu on se služio raznim poredbama, figurama dikcije, sentencijom, igrama riječima i sličnim drugim figurama. Njegov pripovjedač sugerira čitatelju da opis Judite prihvati u duhu kršćanskog shvaćanja ljepote (Fališevac, 1997: 67).

Opis Judite nije jedini opis koji možemo pronaći u ovom spjevu. Marulić Nabukodonosora i njegovu nesanicu opisuje služeći se brojnim usporedbama:

Sam ov do istine, pripun rogobore,

¹ Objašnjenje invokacije preuzeto iz Hrvatske enciklopedije u mrežnom izdanju (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27726>).

ležec na perine, usnuti ne more.
Ojme moj nebore! Gospodstvo ča t'' prudi?
ne bdi sad nitkore; tebe misal trudi.
Kakono kad bludi sobom simo, tamo,
bisan pas meu ljudi, pojti ne umi kamo,
ner se vrti samo ter ujisti preži,
onamo, ovamo, ciri se i reži:
tako t' ov, ki leži, misleći, sasvima
ništare ne teži, a pokoja nima. (I, 92-102)

Fališevac kaže da su upravo te usporedbe pomogle Maruliću da čitatelju vrlo detaljni prikaže njegov lik, zatim je čitatelju omogućio mentalnu vizualizaciju tog epskog junaka kao i razumijevanje njegova psihološkog stanja. Upravo to razumijevanje psihološkog stanja lika je bila novina u hrvatskoj književnoj kulturi (Fališevac, 1997: 63).

Marulić je Nabukodonosorov opis završio izravnim upletanjem pripovjedača u priču. Pripovjedač iznosi svoje misli o pohlepi, a to je prikazano unutar figure *sententia* koja je omiljena figura antičkih pjesnika te je Marulić rabi i kao *ornatus*, tj. ukras, ali i kao *aucotritas*, odnosno kao nekakav savjet, preporuka koja je bliska sudu i presudi. Tako Marulić na temelju figuracije svojem epu omogućuje spajanje tradicionalnih antičkih epskih postupaka i sadržaja s kršćanskim svjetonazorom i moralom (Fališevac, 1977: 64).

Treći vrlo bitan lik u spjevu je naravno Holoferno. Njega Marulić opisuje ovako:

A on ti sijaše oholo, visoko,
a sam pogledaše po vojsku široko;
krvavo mu oko, črljen biše obraz,
brada jur nikoko prosida, debel haz.
Poćaše se i u mraz, toko biše pritul,
vas obal kako praz ki još ni strižen bil;
a biše se povil svionim skenderom

i gojtane pustil, kićene biserom. (I, 233-240).

Taj njegov opis ima nekoliko funkcija, a najviše se nameće njegova usporedba Holoferna s nestriženim ovnom, jer je ta usporedba ne samo osjetilna i vizualna predodžba epskog junaka, nego je ujedno i karikaturalna. Ona čitatelju daje pogled na Holofernom karakter i priprema čitatelja na epskog junaka kao moralno negativnog junaka. Upotreba ironije i sarkazma usmjerena je na uspostavljanje moralnih vrijednosti unutar navedenog epskog svijeta (Fališevac, 1997: 66).

Osim opisa likova u Juditi se mogu pronaći i drugi opisi. Jedan od njih je razvedeni opis zore u kojemu se Marulić često služi personifikacijom (Fališevac, 1997: 64-65). Njegov opis zore ima više uloga. Jedna od njih je da je tim opisom s vremenskim podatkom omogućio svojoj priči da preskoči jedno razdoblje:

*Još iz dna izvita ne biše sva zora,
ni rosa sa cvita opala, da gora
biljaše jur zgora visoko vrhami,
a struja od mora mišaše iskrami;
jure noć s tminami doli pošla biše,
da još da s zrakami užišal ne biše,
kad se skupiše vićnici u komori,
jer jih kralj zoviše, kim tako govori: (I, 105-112).*

Marulić je u svoj spjev dodao i opise pijanaca. Time on u žanr s normiranom uzvišenom temom i visokim stilom, upotrebljava banalan leksik i figure, banalne motive i niže likove (Fališevac, 1997: 70). Taj opis ima moralno-etičku funkciju: pripovjedač pijance želi prikazati kao nešto demonsko, želi ih izvrći smijehu i poruzi:

*Trbuh kako žara nadmen odstojaše,
rič, ku potopara, jazik prikošaše;
sviste ne saznaše, ctkljahu jim oči,
rugo njimi staše i smih se potoči;*

*jer niki o ploči udri sobom padše,
niki se pomoći, niki kara svad se,
niki držat rad se, druga uhitiše,
ter i s drugom zad se uznak uzvrniše; (V, 165-182).*

Fališevac kao sljedeću epsku značajku *Judite* navodi *katalog* u kojemu se Juditina ljepota uspoređuje s ljepotom mnogih žena biblijske i antičke povijesti i mitologije:

*Liplja, mnju, na svitu ni bila ku kralj svet
vidiv u pohitu dvimi grisi bi spet;
Al ona, kuno uzet ljubavju vze Sikem
s česa razsut i klet osta s njim grad Salem.
Al ku vidiv ognjem jur studena starost
užga se dviju prem, kim sva laž da žalost;
Ali kuno hitrost Amona prihini,
ki meča ne bi prost dilj sile ku čini. (IV, 121-128).*

Taj katalog lijepih žena rasprostranjen je u klasičnoj antičkoj epici i u Marulićevu epu ima nekoliko funkcija. Jedna od njih je da omogućuje čitatelju vizualizaciju Juditina lika. Druga je da potiče čitateljevu sposobnost dočaravanja raznih oblika i tipova fizičke ljepote. Nadalje, katalog u svijest čitatelja priziva cjelokupno antičko epsko naslijeđe. Unutar kataloga pripovjedač se ponekad ograđuje od svojih predložaka te ispravlja njihova značenja. Pripovjedaču je važno da katalog lijepih žena čitatelja pouči i zbog toga Marulić u svoj epu koristi i figuru apelativnosti, odnosno obraćanja publici (Fališevac, 1997:69).

Nadalje, Bratislav Lučin (Lučin, 1996: 31 – 34) govori o marginalnim bilješkama u djelu:

„Marginalne bilješke kojima je Marulić popratio stihove *Judite* zaslužuju pozornost kako samim time što su dio prvoga hrvatskog umjetničkog spjeva, tako i svojom neuobičajenom obilnošću i raznovrsnošću. Promatrane u sklopu djela, one u nekoliko navrata postaju toliko sadržajno bogate i tako gusto raspoređene da zadobivaju status teksta gotovo ravnopravna stihovanoj okosnici koju prate i tumače. Posve je razvidno da se marginalni naslovi odnose na kompozicijsku razinu spjeva, da su motivirani postupkom preobrazbe biblijskoga

predložka u epsku pjesničku tvorevinu prema poetičkim načelima antičke epike, uz uporabu prikladnih digresija kao što su proširene usporedbe, perifraze vremena, opisi, sentencije, katalozi, te kompozicijskih postupaka kao što su izmjena dionica u kojima je pripovjedač sam pisac i onih u kojima govore likovi.“

Zaključimo i da Marulićeve bilješke diljem *Judite* pokazuju dodatnu stilsku raznovrsnost i prilagodljivost u njegovoj hrvatskoj prozi. Komentiranje vlastitih pojedinih stihova, metafora i reminiscencija u njima, tj. razjašnjavanje pjesničkoga postupka čitateljima, također podsjeća na Marulićeva miljenika Dantea Alighierija (Tomasović, 1999: 187 – 192). Prema Istvánu Lőkösu, Marulićeva se *Judita* tradicionalno interpretira kao protutursko pjesničko djelo u kojem pjesnik alegorijski govori o opasnosti za grad Split, koji je u doba nastanka epa (1501.) »bio izložen turskim napadima«. Navode se i argumenti za povijesno-alegorijsko tumačenje, ali, kako se vidi i iz njezinih navedenih riječi, ona ipak misli – i potvrđuje argumentacijom – da je *Judita* prije svega moralno-didaktičko djelo (Lőkös, 2008: 189 – 192).

U svom radu Dunja Fališevac zaključuje kako se figure u *Juditi* mogu razvrstati u nekoliko skupina ovisno o funkcijama koje imaju u epu. One se najčešće podudaraju s onim funkcijama koje imaju u svakom klasičnom epu europske književnosti, ali su djelomično promijenjene prema autorovim shvaćanjima zadataka koje ima njegov ep.

Stoga osim najvažnije, poetičke funkcije, figure u *Juditi* su: generička funkcija (njih ima najviše te su one signali pripadnosti *Judite* žanru epa); persuazivna funkcija (one uvjeravaju u istinosti price); aksiološka funkcija (funkcija vrednovanja epskih junaka); prikazivačka funkcija (figure na temelju kojih epsko djelo možemo vizualizirati i usporediti sa slikarstvom); intertekstualna funkcija (tjeraju na uspoređivanje Marulićeve *Judite* s ostalim epovima tog razdoblja); metatekstualna funkcija (određuje se i opisuje struktura epa); diskurzivna funkcija (ovdje su figure Maruliću pomogle da uvede svoj ep u hrvatsku književnost kao književno djelo u kojem su ravnomjerno raspoređene narativne, opisne i refleksivne dionice); svjetonazorska funkcija (prikazan je vanjski svijet unutar normi književnog teksta) te rodovsko-književnosna funkcija (unutar koje figure u *Juditi* ‘govore’ da su one epska književnost (Fališevac, 1997: 75).

3. ZAKLJUČAK

Marko Marulić smatra se ocem hrvatske književnosti. Ta mu je titula dodijeljena upravo zbog epa „*Judita*“. To je prvi književni ep napisan na hrvatskom jeziku. Ep *Judita* sastoji se od šest pjevanja i pisana je dvostruko rimovanim dvanaestercem koji je u vrijeme renesanse bio najrasprostranjeniji stih. Marulićeva *Judita* pisana je po uzoru na kršćansko-vergilijanski ep. Marulić je ovim djelom htio pokazati važnost vjere koja čovjeka vodi na pravi put, daje mu hrabrost kada je to potrebno. Drugim riječima, na glasu je kao *poeta christianus*, ali i *poeta doctus*. Iako piše po uzoru na biblijsku temu, Marulić neke dijelove proširuje i prilagođuje pa je ovo djelo i svojevrsno novo djelo. Bilješkama, odnosno tumačenjima pojedinih riječi svoje djelo približava i širim slojevima, premda je zapravo pisana „svečanije“ kako ne bi bila ispod razine učenog splitskog književnog kruga. *Judita* je i protutursko pjesničko djelo u kojem se alegorijski govori o opasnosti za grad Split u vremenu najezde Turaka. Marulićeva *Judita* bogata je stilskim figurama, poetikom, kompozicijom te je ona jedna od prvih klasika hrvatske književnosti. Upravo zbog raznih figura koje je Marulić upotrijebio u pripovijedanju ove priče, ali i u opisima likova, pozitivnih i negativnih, glavnih i sporednih, vanjskih prostora, ovo djelo možemo zvati epskom književnošću.

5. POPIS LITERATURE

1. Fališevac, Dunja. 1997. *Kaliopin vrt*, Književni krug, Biblioteka Znansvenih djela 92. Split
2. Javitch, Daniel. 2008. *The assimilation of Aristotle's Poetics in sixteenth-century Italy*. Cambridge University Press, 53-65
3. Lőkös, István. 2002. *Još jednom o alegorijskom tumačenju Judite*, Colloquia Maruliana XVII, 189 – 198
4. Lučin, Bratislav. 1996. *O marginalnim bilješkama u Juditi*, Colloquia Maruliana V, 31 – 56.
5. Lučin, Bratislav. 2001. *Marko Marulić: Duhom do zvijezda*, Mozaik knjiga. Zagreb.
6. Pavlović, Cvijeta. 2007. *Juditine metamorfoze (Marulić – Gavran – Senker)*, Filozofski fakultet Zagreb, Colloquia Maruliana XVI, 313 – 326.
7. Plejić, Lahorka. 1998. *Posveta Judite*, Colloquia Maruliana VII, 139 – 144.
8. Prošperov Novak, Slobodan. 1997. *Povijest hrvatske književnosti: Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, II. knjiga, Biblioteka Historia – izdanje Antibarbarus. Zagreb.
9. Tomasović, Mirko. 1994. *Judita Marka Marulića/Mirko Tomasović, Latinsko pjesništvo hrvatskoga humanizma/Darko Novaković, Školska knjiga – biblioteka Ključ za književno djelo; kolo 2, knj. 1*. Zagreb.
10. Tomasović, Mirko. 1999. *Marko Marulić Marul*, monografija, ERASMUS Naklada. Zagreb, Zagreb – Split.

Mrežni izvori

1. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=52451> (31. 8. 2022.)